

MEKANİK DAYANIŞMA PERSPEKTİFİNDEN DİVANÜ LÜGATİ'T TÜRK'TE AKRABALIĞA DAİR SÖZ VARLIĞI

Selçuk GÜNDÜZ*

Öz

Tarihi sözlükler, bir kültürün izlerini sürmek üzere başvuru ve geçmişe ayna tutan kaynaklardır. Bir toplumdaki, aile ve akrabalık terimleri toplumsal ilişkileri ve kültürü çözümlemek üzere başvurulabilecek söz varlıklarıdır. Bu makale Durkheim'in mekanik dayanışma yaklaşımına dayanarak Dîvânu Lugâtî't-Türk'te yer alan akrabalık terimlerini değerlendirmektedir. Bu kapsamda söz varlığından hareketle sözlüğün yazıldığı tarihten itibaren aile ve akrabalık ilişkilerinin Türk toplumunda birlik ve dayanışma ekseninde nasıl bir rol üstlendiği çözümlenmiş ve bugüne nasıl ışık tuttuğu ortaya konmuştur. Kaşgarlı Mahmud tarafından XI. yüzyılda kaleme alınan Dîvânu Lugâtî't-Türk'te yer alan aile, akrabalık ve bunun yanında akrabalar arası ilişkilerde önemli bir role sahip hediyeleşmeye karşılık gelen kelimeler tespit edilmiştir. Bu kapsamda akrabalığa ilişkin söz varlığı, 'biyolojik akrabalıklar' ve 'sonradan edinilen akrabalıklar' şeklinde ikiye ayrılmış ve ardından 'sonradan edinilen akrabalıklar' sınıfı ise 'evlilik yoluyla kurulan akrabalıklar' ve 'sanal akrabalıklar' olarak iki alt sınıfta değerlendirilmiştir. Taranan kelimelerin çağdaş Türk dillerinde yaşayıp yaşamadıklarının tespiti de yapılmıştır. Buna ek olarak dayanışma ağının devamlılığında pekiştirici bir rol oynayan hediyeleşme pratikleri değerlendirilmiştir. Bu kapsamda Dîvânu Lugâtî't-Türk'ün, yazıldığı dönemin sosyo-kültürel ve ekonomik koşulları

* Arş. Gör., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, en- Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Halkbilimi Anabilim Dalı, selcukgunduz.246@gmail.com, Hatay/Türkiye.

çerçevesinde hem akrabalık terminolojisine hem de akrabalık ağı etrafında gelişen pratiklere dair fikir edinebileceğimiz ve bugüne ışık tutacak pek çok veri içerdiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: aile, akraba, akrabalık, Dîvânu Lugâti't-Türk, mekanik dayanışma.

KINSHIP TERMINOLOGY IN DÎVÂNU LÜGÂTİ'T-TÜRK FROM THE PERSPECTIVE OF MECHANICAL SOLIDARITY

Abstract

Historical dictionaries serve as valuable resources for tracing cultural heritage and reflecting the social structures of the past. Among their lexical categories, kinship terms provide significant insight into the social relations and cultural norms of a given society. This article examines the kinship terminology found in Dîvânu Lugâti't-Türk through the lens of Durkheim's concept of mechanical solidarity. By analyzing the vocabulary, the study explores how family and kinship relations contributed to social cohesion in Turkic society at the time of the dictionary's compilation and how they continue to shed light on contemporary understandings of solidarity. Terms relating to family, kinship, and gift exchange—an essential practice in maintaining social bonds—were identified and categorized. Kinship was classified into "biological kinship" and "acquired kinship," the latter further divided into "marital kinship" and "fictive kinship." The research also investigates whether these terms survive in modern Turkic languages. Overall, Dîvânu Lugâti't-Türk, written by Kaşgarlı Mahmud in the 11th century, emerges as a critical source not only for kinship terminology but also for understanding the socio-cultural and economic practices surrounding kinship networks, offering valuable insights into both past and present.

Keywords: family, kin, kinship, Dîvânu Lugâti't-Türk, mechanical solidarity

1. GİRİŞ

İnsanın toplumsal varoluşunu gerçekleştiren kültürel birikim bağlamında, başat belirleyici faktörün biyolojik çevresi olduğu açıktır. Bu çevre sayesinde birey toplumsallaşma süreci boyunca potansiyel gelişimini ortaya koyar. Söz konusu gelişim biyolojik çevre itibarıyla doğal bir akış içerisinde, akrabalık bağı ve

dolayısıyla bireyler ve gruplar arasındaki ilişkiyi öne çıkarır. O halde birey ve en yakın çevre olan akrabalarından oluşan toplum arasında dolaysız bir iletişim gerçekleşmektedir. Böylece aynı çevrenin davranış örüntüleri bakımından benzer bireyleri arasında yaşamın devamlılığı açısından önemli bir dayanışma ortaya çıkmaktadır. Akrabalardan oluşan yakın çevrenin kültürel yapısı, bireyler arasındaki sözlü iletişimi gerçekleştiren birikim yoluyla akışkanlık kazanmaktadır. Bu bakımdan Türk kültürü bağlamında toplumsal değerleri kuran yapı taşlarından biri olarak, aile kurumunun yardımcı kurumu şeklinde görülen akrabalık ilişkilerine dair söz varlığı ve bunlara ilişkin anlamlar, Durkheim'in (2006) toplum hayatını çözümlemek üzere öne sürdüğü "mekanik dayanışma" yaklaşımı ile örtüşen bir şema sergilemektedir. Bu perspektiften, akrabalık sistemine yönelik olarak mekanik dayanışmanın dinamiklerini bize en geniş ve berrak şekilde gösteren kaynak, XI. yüzyılda Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılmış olan *Dîvânü Lügâti't Türk'tür* (DLT)ⁱ. Eser, döneminin kültürel kabulleri çerçevesinde hem aile ve akrabalık terminolojisine hem de akrabalık ağı etrafında gelişen ilişkilere dair çıkarım yapabileceğimiz pek çok veri içermektedir.

Dahası DLT, akrabalık söz varlığı, akrabalık ilişkilerini, Orta Asya'da Türk kültüründe sosyal organizasyonun nasıl biçimlendiğini de ortaya koyması itibarıyla dikkate değerdir. Eserde akrabalık ekseninde yer alan söz varlığından hareketle, toplumsal bir kurum olarak akrabalığın Türk kültüründeki yerini ve Çağdaş Türkiye Türkçesine uzanan ilişkili ifadeleri ve hatta pratikleri tespit ederek karşılaştırmak mümkündür. Söz konusu değerlendirmeleri yapabilmek üzere bu yazıda, DLT'de görülen akrabalık ve akrabalık biçimlerine ilişkin söz varlığı farklı başlıklar altında tasnif edilmiştir. Bu tasnif neticesinde akrabalık kavramına dair elde edilen veri, Durkheim'in (2006) mekanik dayanışma yaklaşımıyla irdelenmiştir. Buna göre

ⁱ Makalenin geri kalan kısmında DLT şeklinde geçmektedir

akrabalığın Türk toplumunun yaşam biçiminde toplumsal bir kurum olarak nasıl bir rol üstlendiğinin ortaya konulması hedeflenmektedir.

Türkçe akrabalık terimleri hakkında daha önce de birçok çalışma yapılmıştır (Yingsong Li 1993; Yavuz 2013; Gömeç 2002; Hirik 2017). Söz konusu çalışmalar çoğunlukla Türkçedeki akraba terminolojisinin zenginliğini vurgulamıştır. Oysa bu zenginliğin, Kaşgarlı Mahmud tarafından okuyucuya sunulmuş terminoloji verisinin tasnif edilmesiyle, daha sistemli ve anlaşılır hale gelmesi mümkündür. Böylece Dîvânu-Lügâti't Türk özelinde de akrabalık terimlerini inceleyen benzer çalışmalardan farklı olarak bu makalede, eserde tespit edilen akrabalık sistemleri ile ilgili terimlerin iki kısımda tasnif edilmesi amaçlanmıştır: Birinci olarak 'biyolojik akrabalıklar' ile ilgili sözcükler sınıflandırılmıştır. İkinci olarak sonradan edinilen akrabalıklar sınıfı, 'evlilik yoluyla kurulan akrabalıklar' ve 'sanal akrabalıklar' olarak iki alt sınıfta değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler, karşılıkları günümüz Türk dillerinde yaşamakta olan sözcüklerin örneklenmesiyle pekiştirilmiştir. Yanı sıra, DLT'de doğrudan akrabalık terimleri ile birlikte, akrabalık ekseninde gerçekleşen günlük hayat pratiklerine ve davranışlara dair yargı bildiren cümleler yer almaktadır. Son kısımda, akraba edinmek ve hediyeleşmek üzerine yoğunlaşmış bu pratiklere dair sözcükler ve örnek cümleler değerlendirilmektedir.

Ayrıca bu sözcüklerin dildeki kullanımı birkaç lehçe ile örneklendirilmiş ve Çağdaş Türkiye Türkçesi söz varlığı ile de karşılaştırılmıştır. Dolayısıyla sadece akrabalık terimlerini tespit etmenin ötesine geçip aynı zamanda karşılaştırma da yapılmış ve bu sayede bu terimleri daha geniş bir bakışla görerek akrabalık terimlerinin modern Türk dillerinde yaşayıp yaşamadığı ortaya koyulmuştur. Burada elde edilen verilerin etimolojik inceleme değil; bu sözcüklerin kültürel birikim içindeki mevcudiyetini görmekle sınırlı olduğunun altını çizmek gereklidir.

Dilin, içinde tezahür ettiği kültürün evren tasavvuruna ilişkin izler taşıdığı ve bugüne de ışık tuttuğu açık bir gerçekliktir. Bu bağlamda Kula (2012) dil ile düşüncenin birbirinden bağımsız olgular olmadığını söyler. Benzer şekilde Altuğ (2008: 63) dil ve kültür arasındaki ilişkiye istinaden “Ulusun tinsel bireyselliği, bir halkın sahip olduğu dile yansır; buna karşılık dil de halkın gerçekliği düşünme, algılama ve anlama şeklini” belirlediğini ifade eder. Underhill (2009:4) ise dili, arkeolojik bir malzeme gibi ele alır ve dilin kültürün tarihini içerdiğini vurgular. Dil bu yönüyle bir kültürün değişim ve dönüşümüne de şahitlik eder ve bu durum, söz varlığındaki değişim ve dönüşümde açığa çıkar. Geçmişte kullanılmış fakat artık kültürel bellekte izi silinmiş, akrabalık ilişkileri yerine farklı yakınlık ilişkilerini temsilen dolaşıma giren yeni kelimeler, hem dilin hem de kültürün devingenliğini ortaya koyan belirteçlerdir. Bir sözcüğün etimolojik kökeninden bugüne kadar, doğan toplumsal ihtiyaçlara bağlı olarak geçirdiği yapısal ve anlamsal değişim, bir sözcüğün kaybı ve kültürün gereksinimlerini cevaplamak üzere dile giren yeni kelimeler, bunların hepsi bir tarih meydana getirir. Öyleyse dil, hayatın doğal akışı içinde kültürel bir dille ait söz varlığı da toplumun değer yargıları ve yaşam biçimiyle yakından ilişkilidir. Bu durumda Altuğ’un (2008: 49) kimi dillerde bazı sözcüklerin başka dillere tercüme edilemeyişinden hareketle her dil topluluğunun kendine özgü değer yargıları ve yaşam biçimleri doğrultusunda anlam ürettiğine dair vurgusu geçerlidir.

Orta Asya’da geniş bir coğrafyada göçerevli yaşam tarzı sürdüren Türkler, haliyle geniş bir akrabalık sistemi ve organizasyonuna ihtiyaç duymuştur. Hatta akrabalık, Türk kültüründe önemli bir toplumsal dayanışma ve yardımlaşma kurumu olmak anlamında kurucu bir ilkedir. Farklı farklı boylara mensup olan Türkler, doğar doğmaz daha başlangıçta bir akrabalık sisteminin içinde yer alır. Bağlı oldukları boyları aşarak, bir de topluluğun belirlediği kurallar çerçevesinde evlilik ve sanal akrabalık gibi kanallarla dâhil oldukları akrabalık zincirine bir veya birden fazla halka daha ekleyerek mümkün olduğunca genişlemeye çalışırlar. Bu genişleme yer

yer boy dışında evlilik yapmayı koşullayan egzogami eğilimli bir anlayışla (İnan, 1987: 341-349) yer yer de babasoyundan gelen biriyle yedi göbek boyunca evlenmeyi yasaklayan bir anlayışla (Altuntek, 2001: 20) hayata geçirilir. Bu şekilde Türk toplulukları, mensubu bulundukları biyolojik akrabalık bağları dışında, farklı akrabalık daireleri içine dâhil olurlar. Böylece dâhil oldukları bu sistem, bireye daha geniş bir coğrafyaya yayılan ve gittiği yerde kendisine yeni kimlik kazandırarak sigorta görevi gören bir ilişki ağında birtakım ayrıcalıklar ve dayanışma imkânı sunar.

DLT'den önce de en küçük aile birimi için bile pek çok referans cümleler bulunmaktaydı. Örneğin Türklerin bu coğrafyadaki en eski yazılı kaynağı olan Orhun Yazıtları'nda sözcüklere döküldüğü haliyle, akrabalık bağları İbrahim Kafesoğlu (1998: 227) tarafından çekirdek mekanizma aileden en büyük mekanizma devlete doğru şöyle sıralanmıştır: Oguş – aile; Urug – aileler birliği; Bod - boy, kabile; Bodun - boylar birliği; il/el - müstakil topluluk, devlet, imparatorluk. Aile, Tuncer Baykara (2001: 153) tarafından da toplumun en alt düzeydeki teşkilatı olarak kesinlikle bir sosyal olay şeklinde değerlendirilmektedir. Türkleri tanımlayan bir diğer sözcük olan Oğuz kelimesinin etimolojisi de bize eski Türklerin akrabalığa verdiği önemi göstermektedir. Gumilev (2003: 86), 'Oğuz' kelimesinin özü olan 'og' ifadesinin boy anlamına geldiğini ve aynı zamanda kadim Türklerde, akraba ile doğrudan ilişkili 'o' sözcüğüyle de doğrudan bağlantılı olduğunu ifade eder ve dahası, öncelikle boylar birliği olarak kullanılan 'oğuz' ifadesinin zamanla bir etnik kimliği ifade eden bir kavrama dönüştüğünü ileri sürer. Gumilev'in, Oğuz kelimesinin kendisinin dahi etimolojik olarak bir boylar ve akrabalık ilişkisine dayandığını göstermesi, akrabalık ilişki ve ağlarının Türk kültürünün özünü teşkil eden bir olay olduğunu ortaya koyması açısından dikkate değerdir. Görülüyor ki Türkler, buna göre DLT'nin yazıldığı IX.yy'dan çok daha eski dönemlerden beri akrabalık bağının ve dayanışmasının değerine yaslanmış bir hayat yaşıyordu.

2. Akrabalık ve Mekanik Dayanışma

Akrabalık, soy ve evlilik yoluyla kültürel olarak inşa edilmiş toplumsal ilişkiler sistemidir. Buna bağlı olarak “akrabalık temelli gruplar”, akrabalığın temel toplumsal bir ilişki biçimi olduğu, mikro ölçekli toplumlarda hayati bir araç görevi gören toplumsal bir gruba işaret eder (Emiroğlu ve Aydın, 2009: 24). Bu bağlamda çoğunlukla soy/kan bağı ve evlilikle gerçekleşen kan akrabalığı yerine, sosyal ilişkilerdeki yakınlıktan doğan “sosyal akrabalık” olgusu, (Erkal, 1997: 34) akrabalığın farklı türdeki sosyal ilişkilerin her basamağı için ne kadar değerli olduğunu açıkça gösterir. Benzer şekilde Türk akrabalık ilişkilerini inceleyen Ahmet Maden (1991: 97) de akrabalığı iş ve amaç birliğinin gözetildiği yardım ve dayanışma olarak tanımlamıştır.

Sanayi öncesi dünya üzerindeki bütün topluluklar, toplumsal hayatta yalnız başlarına çözemeyecekleri problemler karşısında dayanışmaya ve yardımlaşmaya başvurmuş ve bunun için de akrabalık sistemlerinden faydalanmıştır. Akrabalık sistemleri bu anlamda çoğu zaman içine doğulan doğal dayanışma ve yardımlaşma sistemleridir. Böylece sanayileşme öncesinde çağın koşulları uyarınca insan kol gücüne duyulan ihtiyaç, akrabalık sistemleri ile birbirine eklenen insan ilişkileri sayesinde elde edilebilmekteydi. Durkheim (2006), bu bağlamda benzerlik veya mekanik dayanışma olarak ifade ettiği ilişkiler açısından bahseder. Buna göre Durkheim (2006), sanayi öncesi toplulukların homojen bir yapı gösterdiğini ifade ederek, mekanik dayanışmanın belirleyici olduğu bu tip topluluklarda kolektif bir bilincin ve duygudaşlığın hâkim olduğunu ve bunun da belirli ihtiyaçlar çerçevesinde birlikte hareket etme ve ortak bir amaç etrafında birleşmeyi gerekli kıldığını belirtir. Durkheim (2006: 323) benzerliğe ve ortak bilince vurgu yaptığı bu tip toplulukların temel nitelikleri olarak akrabalık ilişkileri, fiziksel yakınlık ve ortak alışkanlıklar gibi mekanik nedenleri işaret eder ve ancak bu nitelikler etrafında birleşildiğinde

orada bir dayanışma kültüründen bahsedilebileceğinin altını çizer. Benzer şekile Tönnies (2000: 185-217) cemaat (gemeinschaft) şeklinde ifade ettiği bu tip topluluklarda sosyal hayatı gelenekler ve yüz yüze ilişkilerin biçimlendirdiğini belirterek sanayi öncesi toplumlarda yakınlık ilişkilerine değinir. Bu noktada Tönnies (aktaran Gezgin, 1988) bu tip toplumlarda dayanışma için ihtiyaç duyulan insan gücünün biyolojik ve sonradan edinilen akrabalık ilişkileri sayesinde gerçekleştiğini ifade eder. Bu dayanışma ve yardımlaşmayı sağlayan akrabalık ilişkileri aile ile birlikte topluluk hissinin temelini oluşturmaktadır. Bu durumda mekanik dayanışmanın görüldüğü toplumlarda, aile ve akrabalık ilişkilerinin dayanışmayı mümkün kılan bir nevi sosyal tutkal (Monaghan ve Just 2000) olduğu söylenebilir. Bununla birlikte bu tip toplumlarda ihtiyaç duyulan insan gücü, sadece biyolojik değil, bir tür sosyal sermayenin genişletilmesi olarak görülebilecek sonradan edinilen akrabalık biçimlerini de kapsar. Durkheim'in (2006) akrabalık hakkındaki görüşleri, İbni Haldun'un *asabiyyet* kavramıyla da örtüşür. Nitekim olgusal olarak akrabalığın, toplumsal bir kurum olmak anlayışı çerçevesinde kültür içerisindeki bağlamına ve önemine istinaden İbni Haldun (2016: 269- 274) da benzer bir yorum ileri sürer. *Asabiyyet* şeklinde ifade ettiği akrabalık sistemlerinin kırsal yaşam ve göçerevliğe özgü toplumsal örgütlenmeler olduğunu ve bu örgütlenmelerin yardımlaşma ve dayanışmayı sağladığını ifade eder.

Durkheim'in mekanik ilişki ve Tönnies'in cemaat tipi topluluklar olarak ifade ettiği türde toplumsal ilişkilerin esas olduğu yapıların karakteristik özelliği olarak aile ve akrabalık ilişkilerinde fiziksel dayanışma gücüne duyulan ihtiyaca dair Foster'in söyledikleri konuyu somutlaştırması itibarıyla önemlidir. Foster'a (1953: 2) göre avcılık ve hayvancılık gibi faaliyetlerle yaşamlarını sürdüren toplumlarda geniş aileler ve akrabalıklar çoğu zaman gereklidir. Sosyo ekonomik kaynakları büyük oranda fiziksel güce ihtiyaç duyan toplumlar, daha çok karmaşık ve geniş dayanışma gücüne başvururlar. Bu bakımdan ihtiyaçlarını

karşılama üzere yaşam biçimlerine bağlı olarak toplumdan topluma değişmekle birlikte genellikle akrabalık, formalize edilmiş arkadaşlıklar ve genişletilmiş aileler gibi benzer ilişki ağlarına başvurulur.

Akrabalık teorileri çoğunlukla akrabalığın biyolojik ya da sosyolojik bir olgu olup olmadığını sorgulama üzerine inşa edilmiştir (Marshall 1999; Parkin 1997; Sahlins 2014; Holy 2016; Erkal, 1997: 34). Her ne kadar kan bağı, akrabalık ilişkileri için birleştirici bir etken olarak görülse de genel kanı, akrabalık olgusunun sosyal bir olay olduğu yönündedir. Söz konusu sorgulama çerçevesinde Durkheim (2006: 36-37), kan bağını akrabalık ilişkilerinin ortaya çıkmasında sadece kolaylaştırıcı bir neden olarak görür, fakat akrabalık ilişkilerini buna indirgemez. Bunun yerine komşuluk ilişkileri, ortak bir soruna karşı birlikte dayanışma, duygu ortaklığı ve fayda ilişkilerine vurgu yapması, akrabalık ilişkilerinin salt biyolojik değil aynı zamanda sosyal bir olgu olmasını göstermesi [itibarıyla] önemlidir. Benzer şekilde Levi-Strauss (1949: 30; 2012: 86), dil ve akrabalık ilişkisini aktarırken akrabalığın biyolojik yönünü de göz ardı etmeden tek etkenin bu olmadığını belirterek akrabalığın sosyal yönüne dikkat çeker ve ilişkilerdeki rolünü vurgular. Dahası Strauss, sonradan edinilen akrabalık biçimlerini, evlilik temelinde, gruplar arasında bir tür iletişim biçimi olarak ifade eder (Tunalı, 2018: 149). Strauss'un akrabalığı biyolojik bir olgu olmaktan öte, onu toplumsal bir olay olarak ele alması anlamlıdır. Öyleyse, akrabalık kurumu, bireylerin bir sosyal ağ içerisinde herhangi bir kriz ve ihtiyaç halinde dayanışma ve yardımlaşma gayesiyle sahip oldukları sosyal sermayeyi büyütme üzere başvurdukları toplumsal bir kurumdur. Toplumsal kurumlar, bir kültürde bir ihtiyaca karşılık doğar ve bu doğrultuda düzen ve güvenlik sağladığı gibi yardımlaşma ve dayanışma ihtiyacına da yanıt verir. Akrabalıklarla ilgili bir diğer önemli tartışma ise akrabalık terminolojisinin sınıflayıcı mı yoksa tanımlayıcı mı olduğu yönündedir (Radcliffe-Brown 1941). Daniel Bates (2013: 277), hiçbir toplumda akrabalık ağı içinde yer alan her bir bireyin ayrı ayrı

terimlerle ifade edilmediğini, bunun yerine kimi akrabaların tek bir kavram altında gösterildiğini ifade ederek, akrabalık terminolojisinin bu sebeple sınıflayıcı olduğunu belirtir. Bozkurt Güvenç ise (2002: 237) akrabalık terimlerinin ilk önce tanımlayıcı olduğunu fakat zamanla sınıflayıcı bir nitelik kazandığını aktarır.

Sosyal bilimler alanında akrabalığın kültürel olduğu vurgusuyla birlikte, kan ve evlilik yolu ile kurulan akrabalık bağlarına ek olarak bir de Ayşe Kudat (2004) *sanal akrabalık*, Mahmut Tezcan (1982) *tasavvurî akrabalık*, Ali Rıza Balaman (2002: 81) ise *düzmece akrabalık* olarak farklı düzlemlerde değerlendirilebilecek akrabalık biçimlerine yönelik terminoloji üretmişlerdir. Söz konusu terminolojiye yaslanarak bu çalışmada Türk topluluklarının dayanışma ve yardımlaşma ağlarını genişletmek üzere başvurdukları sonradan edinilen sanal akrabalıklarla ilgili terimlere de yer verilmiştir. Sanal akrabalıklar, çıkış noktası kan bağı olan akrabalığın doğal sınırlarını aşarak sahip olunan sosyal sermayenin büyütüldüğü (Tunç 2012; Ayaz 2013; Gündüz 2018) evlilik gibi bir diğer sonradan edinilen akrabalık türüdür.

Kudat (2004: 213), kırsal yaşam biçimine bağlı toplumlarda ailelerin kalabalık gruplara ihtiyaç duyduğunu ve bunu elde etme biçiminin de hısımlık ve sanal akrabalık ilişkileri ile mümkün olduğunu ifade eder. Benzer şekilde Bozkurt Güvenç (2002: 264), insan ve çevresinin ne kadar dar ve sınırlı ise o kadar yoksul; ne kadar kalabalık ve geniş ise o kadar güçlü olduğunu söyleyerek akrabalık sistemlerinin söz konusu toplumlar için önemini vurgular. Bu durumda Orta Asya'da, geniş bir coğrafyada göçerevli bir yaşam biçimi süren Türk toplumunun dayanışma ve yardımlaşma ağının izlerini, DLT'de yer alan söz varlığından hareketle sürmek ve Türk toplumunun akrabalık kavrayışını ortaya koymak açısından DLT'de tespit edilen akrabalık sistemleri ile ilgili terimler iki kısımda tasnif edilerek değerlendirilmiştir. Buna göre birinci olarak 'biyolojik

akrabalıklar' ile ilgili sözcükler sınıflandırılmıştır. İkinci olarak sonradan edinilen akrabalıklar sınıfı, 'evlilik yoluyla kurulan akrabalıklar' ve 'sanal akrabalıklar' olarak iki alt sınıfa bölünmüştür. Söz konusu tasnif içinde karşılıkları günümüz Türk dillerinde yaşamakta olan kimi sözcükler de örneklendirilmiştir.

3. DLT'de Akrabalık ile İlgili Terimler

Tespit edilen söz varlıkları ve karşılıkları, DLT'nin farklı basımları esas alınarak karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirilmiştir. Buna göre aynı sözcüğün farklı çevirileri için Besim Atalay'ın (1986); Ahmet Bican Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu'nun (2015) ve son olarak Seçkin Erdi ve Serap Tuğba Yurtsever'in (2005) tarihli DLT eserleri kaynak olarak kullanılmıştır ve çevirideki farklılıklar belirtilmiştir.

3.1. Kan Yoluyla Kurulan Akrabalıklarla İlgili Terimler

Aba: Baba (Erdi ve Yurtsever 2005: 129; Ercilasun ve Akkoyunlu 2015: 538). Erdi ve Yurtsever nüshasında kelimeninin kökeninin Arapça olduğu hikâyesi ile birlikte verilmiştir. Atalay'da "Oğuzca ana; Tibet dilince baba" şeklinde belirtilmiştir (1986: 1). Sözcük Modern Türk Dillerinde yaşamaktadır. Kazak Türkçesi ve Uygur Türkçesinde 'anne', 'abla'; Tatarca'da 'abla' şeklinde kullanılır. Türkiye Türkçesinde ağızlarda 'abi' veya 'abla' şeklinde kullanımlara rastlanılmaktadır (Yingsong Li, 1993: 34). Kırgızca'da 'amca' anlamında kullanımı da mevcuttur (Hüseyin Tutar 2007: 158).

Açıq (eçikim): Ağabey (Erdi ve Yurtsever 2005: 130), Atalay'da 'açık' biçimiyle büyük kardeş olarak yer almaktadır (1986: 3). Ercilasun ve Akkoyunlu da 'açıkım' biçimiyle 'büyük kardeşe hitap' anlamında kullanılmaktadır (2015: 539).

Ana: Ana (Erdi ve Yurteser 2013: 142; Atalay 1986: 23; Ercilasun ve Akkoyunlu 2015: 551). Modern Türk Dillerinde yaşamaktadır. Yakut Türkçesi, 'iye'; Tuva Türkçesi, 'iye' biçimlerinde karşımıza çıkmaktadır (Yingsong Li 1993: 51).

Aştal: Erdi ve Yurteser'de (2013: 155) 'aştal ogul' kişinin sonuncu [yaşlılık çağlarında doğan] çocuğu olarak geçerken, Atalay (1986: 44) ve Ercilasun ve Akkoyunlu'da (2015: 561) da benzer şekilde birinin en son çocuğu olarak geçmektedir.

Ata: Baba (Erdi ve Yurteser 2013: 157; Atalay 1986: 47; Ercilasun 2015: 562). Modern Türk Dillerinde 'baba' veya 'dede' anlamında kullanılmaktadır. Türkçenin Azeri, Kırgız, Kazak lehçelerinde 'baba'; Türkmencede 'babanın babası; baba' şeklinde kullanılmaktadır (Yingsong Li 1983: 37).

Baldır: 'baldır ogul/ kız' kelime grubu içinde üvey oğul/kız (2013: 168; Atalay 1986: 64; Ercilasun 2015: 572).

Çıqan: Teyze oğlu (Erdi ve Yurteser 2013: 233). Atalay'da 'çıkan' biçimiyle 'yiğen, hala ve teyze oğlu' anlamında yer alırken (Atalay 1986: 147). Ercilasun ve Akkoyunlu da ise 'teyze oğlu' şeklinde yer almaktadır (Ercilasun 2015: 622). Türkmencede 'kuzen'; Sarı Uygur Türkçesinde 'çıkan aka' biçiminde 'kuzen' anlamında yaşamaktadır (Yongsong 1993: 73).

Dede: Oğuzca 'Baba' (Erdi ve Yurteser 2013: 246; Atalay 1986: 165; Ercilasun 2015: 631). Modern Türk Dillerinde 'baba' veya 'dede' anlamları taşır. Türkmence 'däde; baba". Azerbaycan Türkçesinde 'baba' manası taşır (Yongsong Li 1993: 48).

Ebe: Erdi ve Yurteser'in nüshasında Qarluk Türkmenlerinin bu sözcüğü 'epe' olarak söylediğini belirttiği 'ana' (2013: 247) Ercilasun'da da (2015: 631) anne olarak geçer.

Eçe: Erdi ve Yurteser (2013: 247) 'Yaşça büyük kız kardeş' anlamına geldiğini ifade ettiği sözcüğün 'eke' ile eşdeğerli olduğunu ifade eder. Büyük kız kardeş (Atalay 1986: 167; Ercilasun 2015: 632). Yakut Türkçesinde 'baba'; Kırgız Türkçesinde 'baba'; 'ağabey', 'amca' (YongSong Li, 49). 'Ece' biçimiyle Kazakçada 'nine' anlamında; Türkmen Türkçesinde 'anne'; Kırgız Türkçesinde 'abla' ve hitap kullanımları mevcuttur (Yongsong 1993: 70).

Eçi: Erdi ve Yurteser'de 'Yaşça büyük olan erkek kardeş' (2013: 247) olarak geçerken Atalay'da 'yaşlı kadın, hanım nine' (Barsganca) şeklinde geçmektedir (1986: 167). Amca, ağabey anlamlarında Modern Türk Dillerinde yaşamaktadır (Yongsong Li 1993: 53).

Eke: Oğuzların buna eze dediği ifade edilen Erdi ve Yurteser (2013: 252) nüshasında kelimenin karşılığı 'yaşça büyük kız kardeş' olarak verilmiştir. Büyük kız kardeş, koca veya karının kendinden büyük kız kardeşi (Atalay 2013: 173); Abla, büyük kız kardeş (Ercilasun 2015: 635). Modern Türk Dillerinde yaşamaktadır. Halaç Türkçesinde 'eke', abla; Özbek Türkçesinde 'egeçi' biçiminde abla anlamında; Türkmen Türkçesinde 'ekeci' biçimiyle 'kocanın ablası' ve hitap kullanımları mevcuttur (Yongsong 1993: 68).

Epe: Anne (Qarluq Türkmenlerince) (Erdi ve Yurteser 2013: 260). Aba, apa, ebe, epe şeklinde kullanımları mevcuttur (Yongsong Li 1993: 34). Ercilasun ve Atalay'da da bu biçimleriyle yer almıştır.

Eze: Yaşça büyük kız kardeş (Oguz lehçesi) (Erdi ve Yurteser 2013: 275; Atalay, 1986: 209). Abla (Ercilasun 2015: 652).

Oğul: Oğul (Erdi ve Yurteser 2013: 352; Atalay 1986: 425; Ercilasun 2015: 772). Modern Türk Dillerinde yaşamaktadır. Türkmen Türkçesinde 'oğul' biçimiyle 'oğul', 'genç' anlamlarında; Azerbaycan ve Türkiye Türkçesinde 'oğul'; Tatar Türkçesinde 'owıl' biçimiyle 'oğul' anlamında; Kırgız Türkçesinde 'ül' biçiminde 'oğul', 'babayiğit' anlamlarıyla yaşamaktadır (Yongsong, 1993: 77-78).

Qangdaş qadaş: Babaları aynı anneleri farklı olan erkek kardeşler (Erdi ve Yurteser 2013: 398). 'Kangdaş' biçimiyle Atalay'da (1986: 261), Ercilasun ve Akkoyunlu'da (2015: 683) 'babaları bir olan' anlamıyla yer almıştır.

Kanğsık: Üvey (Atalay, 1986: 261). Ercilasun ve Akkoyunlu'da 'kansık' biçimiyle aynı anlamda kullanılmıştır (Ercilasun 2015: 683).

Kükü/Küküy: Teyze (Erdi ve Yurteser 2013: 332; Ercilasun 2015: 755). Atalay'da (1986: 395) 'hala' karşılığıyla verilmiştir. Hakas Türkçesinde 'kükü' biçimiyle var (Yongsong Li 1993: 56).

Karındaş: Kardeş (Atalay 1986: 270; Ercilasun 2015: 687). Özbek Türkçesinde karındaş 'akraba'; Kazak Türkçesinde (ağabeye karşı) küçük kız kardeş veya kuzin; Türkiye Türkçesinde 'erkek' veya 'kız kardeş'; Azerbaycan Türkçesinde 'garındaş' biçimiyle 'akraba'; 'gardaş' biçimiyle 'kardeş' anlamlarını taşımaktadır (Yongsong Li 1993: 62).

Kız: Kız Çocuğu (Erdi ve Yurteser 2013: 432; Atalay 1986: 325).

Ercilasun'da buna ek olarak 'bakire gelin' karşılığı da yer almaktadır. Türkmen Türkçesinde 'gız' biçimiyle; Çuvaş Türkçesinde 'hir', Türkiye Türkçesinde 'kız' biçimiyle kullanılmaktadır (Yongsong, 1993: 80).

Sinil: Bir erkeğin küçük kız kardeşi (Erdi ve Yurteser 2013: 496; Ercilasun 2015: 825). Atalay'da 'kocanın kendinden küçük kız kardeşi' karşılığıyla yer almaktadır

(1986: 523). Modern Türk Dillerinde yaşamaktadır. Özbek Türkçesinde ‘küçük kız kardeş’; Tatar Türkçesinde ‘küçük kız kardeş’; Kırgız Türkçesinde ‘sinđi’ biçimiyle ‘küçük kız kardeş’ anlamında kullanılmaktadır (Yongsong 1993: 69-70).

Tagay: Dayı (Erdi ve Yurteser 2013: 522; Atalay 1986: 561; Ercilasun 2015: 847). Sarı Uygur Türkçesinde [‘tagıy’ biçimiyle ‘dayı’ anlamıyla yaşamaktadır. Özbek Türkçesinde ‘tağa’ ; Tuva Türkçesinde ‘däy’ biçimleriyle yaşamaktadır (Yonsong Li 1993: 56-57).

Uma: Tibet dilince ‘anne’ (Erdi ve Yurteser 2013: 621; Atalay 1986: 693; Ercilasun 2015: 921).

Yurç: Bir kadının kendinden küçük erkek kardeşi (Atalay 1986: 816; Ercilasun ve Akkoyunlu 2015: 989; Erdi ve Yurteser 2013: 712). Erdi ve Yurteser (2013: 712) devamında erkek kardeşlerin kime karşı olduğuna ve yaşına göre belirlenmiş adlandırmaları da aktarmıştır. Buna göre erkeğin erkek kardeşine eğer kendinden gençse ‘ini’, eğer yaşlıysa ‘eçi’ denir. Erkeğin kendinden küçük kız kardeşine ‘singil’, kendinden büyük kız kardeşine ‘eke’ denir. Kadının kız kardeşi ise küçükse ‘baldız’, büyükse ‘eke’ olarak adlandırılır. Modern Türk Dillerinin birkaçında yaşamaktadır. Sarı Uygur Türkçesinde ‘yohrcı’ biçimiyle ‘kocanın küçük erkek kardeşi’; Tuva Türkçesinde ‘çurju’ biçimiyle ‘karının küçük erkek/kız kardeşi’ anlamlarıyla

3.2. Sonradan Edinilen Akrabalıklarla İlgili Terimler

3.2. 1. Evlilik Yoluyla Kurulan Akrabalık Terimleri

Baldız: Bir adamın karısının küçük kız kardeşi. Erkeğin kız kardeşine baldız denmez, singil denir (Erdi ve Yurteser 2013: 168). Atalay’da (1986: 65) karının kendinden küçük kız kardeşi anlamıyla yer alırken, Ercilasun ve Akkoyunlu’da (2015: 572) ‘kadının (eşin) küçük kızkardeşi, eşin en küçük kız kardeşi’ şeklinde

geçer. Modern Türk Lehçelerinde Yakut Türkçesinde 'balıs' biçimiyle küçük kız kardeş manasında; Kırgız Türkçesinde 'baldız' biçimiyle 'karının küçük kız kardeşi' anlamıyla yaşamaktadır (Yongsong 1993: 72).

Namija: Üç çalışmada da Çiğilce vurgusuyla 'zevcenin kız kardeşinin kocası' olarak karşılığı verilmiştir (Erdi ve Yurteser 2013: 348; Atalay, 1986: 418; Ercilasun 2015: 768).

Qadin: Kayın; evlilik sonucu edinilen akrabalara karşılık gelmektedir (Erdi ve Yurteser 2013: 389). Erdi ve Yurteser nüshasında kelimenin Qılçaq lehçesinde 'z' ile söylendiğini ifade etmiştir [qazın]. Atalay'da (1986: 289) 'kazın' biçimiyle yer alırken 'kayın, dünür, hısım (Kıpçakça)' anlamına geldiği ifade edilmiştir. Ercilasun ve Akkoyunlu (2015: 675) kayın, sıhri akrabalık karşılıkları verilmiştir. Modern Türk Dillerinde yaşamaktadır. Daha çok kelime gruplarıyla beraber yaşadığı söylenebilir. Türkiye Türkçesinde 'kaynana', 'kaynata' şeklinde. Kırgız Türkçesinde koca veya karı tarafından akraba; Azerbaycan Türkçesinde ğayın: 'kayın birader' (Yongsong Li 1993).

Küdhegü: 'Damat', 'güveyi' anlamlarını taşımaktadır (Atalay 1986: 394; Ercilasun 2015: 754). Tuva Türkçesinde 'küde' biçimiyle 'kızın kocası'; Kırgız Türkçesinde 'karının küçük kız kardeşi'; Özbek Türkçesinde 'kuyaw' biçimiyle; Türkiye Türkçesinde 'güvey' biçimiyle yaşamaktadır.

Tüngür: Erdi ve Yurteser'de 'kadının kayınları- kocasının erkek kardeşleri, babası, annesi gibi' karşılığıyla geçen kelimenin bir de fiil versiyonu bulunmaktadır: 'tüngürledi'. Örneğin 'ol meni tüngürledi' [O beni kayını olarak düşündü] (Erdi ve Yurteser 2013: 604). Atalay'da 'dünür' karşılığıyla geçerken Ercilasun ve Akkoyunlu'da (2015: 909) 'tünür' biçimiyle 'kadının yakınları, kardeşler, baba ve anne' karşılığıyla verilmiştir. Yakut Türkçesinde 'tünür' ve Türkiye Türkçesinde

‘dünür’ şeklinde kullanılır. Yongsong’a göre (1993) tünür yerine modern Türk lehçelerin çoğunda ‘kuda’ kullanılmaktadır.

*Yengge*ⁱⁱ: Yenge; büyük erkek kardeşin karısı (Erdi ve Yurtseven 2013: 685; Ercilasun ve Akkoyunlu 2015: 966); Atalay’da (1986: 773) ‘yengge’ biçimiyle ‘büyük kardeşin karısı’ karşılığıyla yer verilmiştir. Modern Türk Dillerinde yaşamaktadır. Özbek Türkçesinde ‘ağabeyin karısı’, ‘yaşça büyük akrabanın karısı’ ; Sarı Uygur Türkçesinde ‘yaşları büyük kadın’; Azeri Türkçesinde ‘yengü’ ‘Ağızlarda erkek kardeşin, amcanın veya dayının karısı’; Türkmen Türkçesinde ‘yenne’ biçimiyle ‘ağabeyin karısı’, ‘yaşça büyük akrabanın karısı’ anlamlarında Modern Türk Dillerinde yaşamaktadır (Yongsong, 1993: 110-111).

Yezne: Büyük kız kardeşin kocası (Erdi ve Yurtseven 2013: 688; Atalay 1986: 778; Ercilasun 2015: 968). Türkmen Türkçesinde kız kardeşinin kocası; Türkiye Türkçesi ağızlarında ‘enişte’ anlamında; Özbek Türkçesi ağızlarında ‘cezne’ biçimiyle ‘ablanın kocası’; Kazak Türkçesinde ‘jezde’ biçimiyle ‘ablanın kocası’ anlamlarında yaşamaktadır (Yongsong 1993: 108).

Uya: kardeş; hısım (Erdi ve Yurteser 2013: 629; Atalay 1986: 705). Kardeş ve akraba, yakın (Ercilasun 2015: 927). Anlamı belli olmayan bu kelime bağlamlara göre ‘öz birader’ veya ‘kan akrabası’ anlamları taşır. Kelime Modern Türk Dilleri arasında sadece Türkmen Türkçesinde ‘kız kardeş, yaşça büyük kadına saygıyla hitap’ kullanımlarında yaşamaktadır (Yongsong 1993: 62).

3.2. 2. *Sanal Akrabalık Terimleri*

Sağdıç: Sağdıç, dost (Erdi ve Yurteser 2013: 463; Atalay 2015: 480). Ercilasun ve Akkoyunlu’da (2015: 799) ‘arkadaş’ şeklinde geçmektedir.

ⁱⁱ Bu kelimenin arkaik bir kullanımı için bakınız: MOLOTOVA, G. Tarih ve Kültür Üzerine Arkaik Yapı Kavramları (Kaşgarlı Mahmut Tarafından Yazılan “Divânü Lügâti’t-Türk” Adlı Eserden Örnekler Üzerine). *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, (9), 82.

Awurta: daya, süt nine (Atalay 1986: 52); *Awurta*: Süt nine. (Ercilasun ve Akkoyunlu 2015: 565).

3.3. Akrabalığa İlişkin Davranışları Gösteren Terimler ve İfadeler

Beleg: Yolcunun akrabalarına getirdiği veya bir yerden bir yere gönderilen hediye (Erdi ve Yurteser 2013: 181; Atalay 1986: 81; Ercilasun 2015: 582).

Oguşlandı: 'er oguşlandı' örneğiyle Erdi ve Yurteser'de kelimenin karşılığı 'adam bir topluluğun parçası oldu- adam akraba sahibi oldu' olarak verilmiştir (2013: 353). Atalay'da (1986: 428) 'aile, hısım sahibi olmak' şeklinde geçerken Ercilasun ve Akkoyunlu'da '(Adam) hısım ve aşiret sahibi olarak grup haline gelmek' şeklinde açıklanmıştır (Ercilasun 2015: 772).

Oguşlug er: Bir boya bağlı olan adam (Erdi ve Yurteser 2013: 353). İnan (1956), 'oguş' kelimesinin yaşayan Türk lehçelerinde olmadığını fakat Yakut Türkçesinde 'us' şeklindeki bir kullanımının olduğunu ifade eder ve evlenmeleri yasak akrabalar birliği anlamında kullanıldığını ileri sürer.

Öz kişi: Akrabalık bağı (hısım) olan kimse (Erdi ve Yurteser 2013: 383; Atalay 1986: 470). Erdi ve Yurteser'de bir de örnek yer almaktadır: 'Bu bizniğ öz kişi ol' (Bu bizim akrabalarımızdandır). *Öz*: Yakın, akraba. *Öz kişi*: Akraba. (Ercilasun 2015: 795).

Qadaş: Akraba (hısım) (Erdi ve Yurteser 2013: 389; Atalay 1986: 245). Ercilasun ve Akkoyunlu (2015: 674) 'kadaş' biçimiyle 'kardeş, kardeşlerden yakın olanlar; akraba' karşılığında verilmiştir. "Kap kadaş" 'dost akraba' olarak kelime grubu şeklinde ve akraba manasında "kayaş" şekliyle Yeni Uygur ve Tuva Türkçesi lehçelerinde yaşamaktadır.

Qap: Akraba (hısım) (Erdi ve Yurteser 2013: 398). Atalay'da (2013: 262) 'kap' biçimiyle 'eğreli hısım' şeklinde verilmiştir. Ercilasun ve Akkoyunlu'da ise (2015: 683) '(Bir kapta doğmuşlar gibi) İnsanların birbirine yakın olması' şeklinde açıklanmıştır. Yeni Uygur ve Tuva Türkçesinde 'kap kadaş' biçimiyle 'akraba' anlamında yaşamaktadır (Yongsong 1993: sayfa).

Tuzgu: Gelip geçerken uğrayan bir hısım ya da tanıdığa sunulan yiyecek cinsinden armağan (Erdi ve Yurteser 2013: 600; Atalay 1986: 666; Ercilasun ve Akkoyunlu 2015: 907).

Urug: Tohum manasına gelen sözcük 'hısım' ve 'akraba' anlamları da taşır (Erdi ve Yurteser 2013: 623). Uruğ turığ: Hısımlar (Atalay 1986: 697); Urug tarıg: akrabalar (Ercilasun 2015: 923). Çağdaş Türk Lehçelerinde sadece Türkmen Türkçesinde 'soy' olarak geçmektedir (Yongsong 1993).

Yöwüş: Akrabalarına giysi ya da mal vererek yardım etmek (Erdi ve Yurteser 2013: 706). Erdi ve Yurteser sözcüğün çoğunlukla kocasına sunulan bir geline ilişkin olarak kullanıldığını aktarır. Ercilasun ve Akkoyunlu'da da benzer bir karşılık verilip akabinde 'yöwüşlüg' kavramının 'akrabaların verdiği elbise veya mallarla (çeyizle) donatılmış olan (gelin)' anlamına geldiği belirtilmiştir (Ercilasun 2015: 984).

4. SONUÇ

Kültürel olarak öncelikle evlilik ve soy yoluyla kurulan sosyal bir ilişki sistemi olarak akrabalığın, hayatın hangi alanını kolaylaştırıcı ve güzelleştirici bir mekanizma şeması sunduğu ve onunla ilgili beklentilerin derecesi bir toplumdan diğerine değişkenlik gösterir. Genellikle uzmanlaşma ve şehirleşmeye bağlı olarak karmaşık bir yapı gösteren toplumlarda, daha fazla coğrafi ve sosyal hareketlilik göstermesi itibarıyla akrabalık sistemine daha az önem verilir.

Karmaşık yapıdaki toplumlarda uzman kurumlar boy gösterirken daha az karmaşık yapı gösteren geleneksel toplumlarda bu işlevi akrabalık sistemleri yerine getirir. Bu kapsamda Durkheim (2006: 37), aile ve akrabalık ilişkilerinden bahsederken bu kurumların anlamını, sadece kan bağından değil toplumsal fayda ve duygudaşlığı neticesinde bir araya gelen bireylerin güçlü dayanışmalarından alan sosyal bir olgu olduğunu ifade eder.

Eski Türklerde aile ve akrabalık ilişkilerini anlattığı eserinde İlhami Durmuş (2018) eski Türkçe'deki akrabalık terimlerinin fazlalığına işaret ederek Türk aile ve akrabalık yapısının diğer toplumlara nazaran daha güçlü olduğunu belirtir. Durmuş'un eski Türkçe'de aile ve akrabalık terimlerine ilişkin zenginlik ve çeşitlilik vurgusu DLT'de de görülmektedir. DLT'de tespit edilen akrabalık terminolojisinin sonradan edinilen akrabalık terimleriyle de ilişkili olarak zenginliği ve çeşitliliği, Türk kültüründe genişlemeye ve büyümeye verilen önemi ortaya koymaktadır.

Öyleyse, akrabalık kurumunun, Türk toplumunun kültürel birliğinin ayakta durması konusunda başat sosyal kurumlarından biri olduğu ortadadır. Türk kültür tarihine ilişkin çalışmalar, Türklerin en eski dönemlerden itibaren akrabalık merkezinde ciddi bir sosyal teşkilatlanma kurduklarını ve sözlü kültür içinde, buna yönelik çok çeşitli sözcükler ürettiğini göstermektedir. Öyle ki bu sözcükler, DLT'nin yazıldığı XI. yüzyıla kadar daha da artarak ve çeşitlenerek uzanmıştır. Türk kültür tarihinin farklı alanlarını aydınlatan DLT içeriğinde, genel olarak her bir bireyi, aile ve akrabalık sistemi kapsamında tanımlayan, akrabalık isimlendirmeleri açısından zengin bir söz varlığının yer aldığı görülmektedir. Türk aile ve akrabalık yapısının hiyerarşik niteliğini ortaya koyan sözcüklerin varlığı özellikle de her bir kardeşin, kardeşler içindeki sırasına, cinsiyetine ve evlilik durumuna göre ayrı bir sözcükle karşılanıyor olmasından hareketle eski Türklerin akrabalık sistemlerinin sınıflayıcı olmaktan ziyade tanımlayıcı olduğunu

göstermektedir. Örneğin erkeğin, erkek kardeşine eğer kendinden gençse 'ini', eğer yaşlıysa 'eçi' denir. Erkeğin kendinden küçük kız kardeşine 'singil', kendinden büyük kız kardeşine 'eke' denir. Kadının kız kardeşi ise küçükse 'baldız', büyükse 'eke' olarak adlandırılır. Buna göre her birey akrabalık sistemi içinde yüklendiği konuma göre belirli görev ve yükümlülöklere sahiptir. Türk toplumu akrabalık sistemi içinde bireyin yaşına ve cinsiyetine göre tanımlanmış pozisyonu kime karşı nasıl davranması, kime karşı saygı göstermesi ve hürmet etmesi gerektiği, kimin elini öpmesi, kimin korumasında olduğu veya kimi korumakla yükümlü olduğu gibi durumlar bireyin sahip olduğu akrabalık sıfatıyla yakından ilişkilidir.

Türk toplumunun göçerevli yaşam tarzı akrabalık ilişkilerine de yansımaktadır. Nitekim yolculuklar sırasında varılan veya geçilen yerde bulunan akrabalara hediye vermenin de önemli bir kültürel olgu olduğu DLT'de yer alan hediyeleşme geleneği ile ilgili kelimelerin varlığından anlaşılmaktadır. Örneğin 'Beleg' ve 'Tuzgu' yolculuk sırasında ya da uğrarken akrabalara bırakılan hediyeler olarak geçmektedir. 'Yöwüş' akrabalara verilen bir diğör hediyedir. Akrabalık ilişkilerinin sürdürülebilir olması, ancak o ilişkilere yapılan maddi ve manevi yatırımlarla mümkündür. Bu anlamda DLT'de akrabalar arası hediyeleşme ve ağırlama pratiklerine ilişkin söz varlığı akrabalık ilişkilerinin sürdürölmesi açısından dikkat çekicidir.

DLT'de yer alan 'sanal akrabalıklar' ile ilgili kelimelerin varlığı da Türk kültüründe sosyal genişlemeye ve çoğalmaya verilen önemi vurgulamaktadır. Eserin bize açıkça gösterdiğine göre Türkler, içinde yetiştikleri sosyo-ekonomik ve kültürel bağlamlar içinde daha geniş bir nüfuz alanına sahip olmak ve dayanışmayı güçlendirmek amacıyla evlilik harici sonradan kurulan akraba edinme yöntemlerine de başvurmuştur. 'Bir topluluğun parçası olmak' anlamında nesne alabilen 'oguşlandı' çekimli fiil örneği de sonradan edinilen akrabalıkları

göstermesi ve bu durumu karşılayan bir eylemin varlığı itibariyle dikkat çekicidir. Bu anlamda 'urug' kelimesine de ayrı bir parantez açmak gerekir. Zira 'urug' aynı zamanda 'tohum' manasına gelmektedir. Bu haliyle 'çoğalmak' bağlamında tohum ile akraba arasında kurulan ilişki Türklerin akraba edinmeye, akrabalığa ayrıca bir önem verdiği şeklinde okunmalıdır.

Çağdaş Türkiye Türkçesinde akrabalık terminolojisinin zayıflama temayülü gösterdiği söylenebilir. Shadkam Zubaida (2019: 40-42) İslamiyeti kabûlü sonrası aynı süreci geçiren akrabalık isimlerini muhafaza etme noktasında göçerevli yaşam tarzını sürdüren Kazaklara nazaran Anadolu Türklerinin, akrabalık terimlerini muhafaza etmek bakımından daha az şanslı olduğunu vurgulamıştır. Tam da Zubaida'nın görüşlerini destekleyen birtakım örnekler DLT'de görülmektedir. Şöyle ki kardeşlerin yaşları ve cinsiyetine göre tanımlayıcı kelimelerin azaldığı ve DLT'de varlığını gördüğümüz 'singil', 'ini' gibi kelimelerin örneğin Çağdaş Türkiye Türkçesinde artık ya bulunmadığı ya da sadece ağızlarda varlığını sürdürdüğü tespit edilmiştir. Dahası DLT'de akrabalık ilişkilerinin ahenkle sürdürülmesi amacıyla birtakım hediyelere karşılık gelen kelimelerin de artık kullanımda olmadığı görülmektedir. Bu yönüyle DLT'nin yazıldığı dönemde gündemde olan aile ve akrabalık terminolojisi, Çağdaş Türkiye Türkçesi söz varlığı içinde bir daralma göstermektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

- Arslan, Ş. (2006). *Fıtrat Kavramı Çerçevesinde Eğitimde İnsanın Ne'liği Sorusu*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Harputi, A. (1914). *Tarih-i ilm-i kelam*. İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası.
- Altuntek, S. (2001). "Türkiye Üzerine Yapılmış Evlilik ve Akrabalık Araştırmalarının bir Değerlendirmesi". Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, (2): 17- 28.
- Atalay, B. (1986). *Dîvânü Lügâti'ti't-Türk Dizini*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ayaz, B. (2013). *Balıkesir Yöresinde Kan Bağı Ve Evlilik Dışı Akrabalık İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme*. Yayınlanmamış doktora tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Bates, D. G. (2013). 21. *Yüzyılda Kültürel Antropoloji İnsanın Doğadaki Yeri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Baykara, T. (2001) *Türk Kültür Tarihine Bakışlar*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Brown, A. R. (1941). "The Study of Kinship Systems". The Journal of Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, 71(1/2): 1-12.
- Durkheim, E. (2006). *Toplumsal İşbölümü*. Çev., Özer Ozankaya. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Emiroğlu, K., ve Aydın, S. (2009). *Antropoloji sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

- Ercilasun, A. B., ve Akkoyunlu, Z. (2015). *Kâşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâti't-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erdi, S., ve Yurteser, S. T. (2005). *Divânü Lugâti't Türk*. İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- Erkal, M. E., Baloglu, B., ve Baloglu, F. (1997). *Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü*. Der Yayınları.
- Foster, G. M. (1953). "Cofradia and Compadrazgo in Spain and Spanish America." *Southwest Journal of Anthropology*, 9(1): 1-26.
- Gezgin, M. (1988). "Cemaat-Cemiyet Ayırımı ve Ferdinand Tönnies." *İstanbul Journal of Sociological Studies*, (22): 183-201.
- Gömeç, S. (2001). "Dîvânu Lügâti't-Türk'te Akrabalık Bildiren Kelimeler". *Türk Kültürü*, 39(464): 133-142.
- Gumilev, L. N., ve Batur, D. A. (1999). *Eski Türkler*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Gündüz, S. ve Reyhanoğlu, G. (2018). *Toplumsal Bir Kurum Olarak Erzincan Alevlerinde Musahiplik*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Güvenç, B. (1994). *İnsan ve kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Haldun, İ. (2016). *Mukaddime*. Çev., Turan Dursun. Ankara: Kaynak Yayınları.
- Hirik, E. (2017). "Türkiye Türkçesi Atasözlerinde Akrabalık Bildiren Kelimeler Ve Duygu Değerleri". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(3): 1726-1746.
- Holy, L. (2016). *Antropolojinin Akrabalık Yaklaşımları*. Ankara: Heretik Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1998). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- İnan, A. (1987). *Makaleler ve İncelemeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İnan, A. (1956). "Türk Etnolojisini İlgilendiren Birkaç Terim-Kelime Üzerine". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, (4): 179-195.
- Levi-Strauss, C. (1949). *The Elementary Structures of Kinship*. Boston: Beacon Press.

- Levi-Strauss, C. (2012). *Yapısal Antropoloji*. Çev., Adnan Kahiloğulları. Ankara: İmge Kitabevi.
- Li, Yongsong. (1993). *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Maden, A. (1991). Türkiye'de Akrabalık İlişkileri ve Türleri. *Türk Aile Ansiklopedisi* (1). Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Molotova, G. (2017). "Tarih ve Kültür Üzerine Arkaik Yapı Kavramları (Kaşgarlı Mahmut Tarafından Yazılan "Divânü Lügâti't-Türk" Adlı Eserden Örnekler Üzerine)". *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, (9): 80-86.
- Monaghan, J., ve Just, P. (2007). *Sosyal Ve Kültürel Antropoloji*. Çev., Hakan Gür. Dost Yayınları: Ankara.
- Sahlins, M. (2014). *Akrabalık Nedir, Ne Değildir?* Çev., Asena Pala. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Shadkam, Z. (2019). "Kazakça Akrabalık İsimleri ve Onların Sözlü İletişimde Kullanım Özellikleri." *Milli Folklor*, 31(123): 40-53.
- Tezcan, M. (1982). "Tasavvuri Akrabalık ve Ülkemizdeki Uygulama." Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 15(1): 117-130.
- Tutar, H. (2007). "Kırgızlarda Akrabalık Terminolojisi ve Akrabalık İlişkileri." Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD), (6): 155-169.
- Tunalı, İ. (2012). *Estetik*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuz, S. (2013). "Divânü Lügâti't-Türk'teki Akrabalık Adları ve Bu Adların Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Karşılıkları". *EKEV Akademi Dergisi*, (56): 345-360.
- Tönnies, F. (2000). *Gemeinschaft ve Gesellschaft. Şehir ve Cemiyet*: 185-217. İstanbul: İz Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Historical lexicography offers a unique vantage point for exploring the cultural and social structures of past societies. *Diwān Lughāt al-Turk*, compiled by Kaşgarlı Mahmud in the eleventh century, is not only a linguistic monument but also a cultural repository that reflects kinship systems, social institutions, and practices central to Turkic life. This study examines the kinship terminology and related practices documented in the dictionary through the theoretical framework of Émile Durkheim's concept of mechanical solidarity. The aim is to demonstrate how kinship—both biological and acquired—functioned as a primary institution of cohesion in early Turkic society, and how the lexical material continues to illuminate contemporary understandings of solidarity, identity, and social organization.

Method

The study adopts a lexical and semantic analysis of kinship-related terms found in *Diwān Lughāt al-Turk*, supported by cross-comparisons with modern Turkic languages. Three main editions of the dictionary (Atalay 1986; Erdi & Yurteser 2005; Ercilasun & Akkoyunlu 2015) were consulted to account for variations in translation and interpretation. Although this is not an etymological study, the analysis also indicates whether the identified terms have survived in contemporary Turkic languages. Terms were grouped into two primary categories: *biological kinship* and *acquired kinship*. The latter was further divided into kinship through marriage (e.g., *baldız*, *yezne*, *yenge*) and fictive kinship (e.g., *sağdıç*, *awurta*). The research also considered related practices that sustain kinship bonds, such as gift exchange, hospitality, and terms denoting communal belonging (e.g., *beleg*, *tuzgu*, *yöwüş*, *oguşlandı*).

Findings (Results)

The analysis revealed a remarkably rich and nuanced vocabulary that classified kinship not only by blood relations but also by marriage alliances and social conventions. Biological kinship terms distinguished between siblings according to age, gender, and marital status (*eke*, *singil*, *ini*), indicating that kinship in Turkic society was more descriptive than classificatory. Acquired kinship terms showed the importance of extending solidarity beyond blood ties, incorporating marital alliances and fictive bonds as mechanisms to broaden networks of

support. Such terms reflected both endogamic prohibitions and exogamic practices that shaped social organization across tribes.

Gift exchange emerged as a central practice in sustaining and reinforcing kinship ties. Terms like *beleg* (a gift carried by a traveler to relatives) and *tuzgu* (a small offering given during visits) illustrate the embeddedness of material practices in the maintenance of social solidarity. These practices underscore Durkheim's observation that cohesion in traditional societies derived not only from blood relations but also from shared moral obligations and collective rituals.

The comparative dimension revealed that many of the terms identified in *Dīwān Lughāt al-Turk* survive in contemporary Turkic languages—though often with semantic shifts. For example, *aba* remains in use as a kinship term across several Turkic dialects, while words like *singil* and *ini*, once common, have largely disappeared from standard Turkish, surviving only in dialectal forms. This demonstrates both the continuity and attrition of kinship terminology over centuries, reflecting changes in social organization, urbanization, and family structures. The research also highlights a contraction of kinship vocabulary in modern Turkish compared to the richness recorded in the eleventh century, echoing Zubaida's (2019) claim that Anatolian Turks preserved fewer kinship terms than nomadic Kazakhs after Islamization.

Conclusion and Discussion

By framing the lexical evidence within Durkheim's theory of mechanical solidarity, the study argues that kinship in early Turkic societies was not a static set of biological ties but a dynamic institution fostering cohesion, cooperation, and mutual obligation. Kinship networks offered social security, defined behavioral expectations, and ensured continuity across generations. This was especially crucial in nomadic contexts where mobility, resource scarcity, and external threats necessitated strong systems of solidarity. The evidence from *Dīwān Lughāt al-Turk* aligns with broader sociological perspectives, such as Ibn Khaldun's notion of *asabiyya*, highlighting kinship as a fundamental axis of collective identity and survival.

The research further suggests that the kinship system in Turkic society operated as both a classificatory and descriptive framework, reflecting the hierarchical nature of family roles and responsibilities. Each individual's position—defined by age, gender, and relation—carried obligations of respect, protection, or care, revealing a deeply structured and normatively loaded kinship order.

The extended examination of kinship terms in *Dīwān Lughāt al-Turk* underscores the dictionary's value as a cultural archive that transcends

linguistic boundaries. It demonstrates that kinship, reinforced by marriage alliances and fictive ties, was a cornerstone of mechanical solidarity in Turkic society. The presence of elaborate terminology for gift exchange and communal practices further illustrates the interweaving of material and symbolic dimensions in sustaining social bonds.

Ultimately, the study shows that kinship vocabulary in *Dīwān Lughāt al-Turk* is not only a linguistic record but also a window into the socio-cultural and economic structures of the eleventh-century Turkic world. Its findings reveal both the historical depth of kinship as a social institution and its enduring resonance in contemporary Turkic languages and cultures. The decline of certain terms in modern Turkish highlights transformations in family and community structures, yet the persistence of others signals the resilience of kinship as a core cultural framework.

By situating lexicographic evidence within sociological theory, this research contributes to both Turkology, and kinship studies, affirming the centrality of kinship in understanding the cohesion, continuity, and cultural identity of Turkic societies past and present.